

NO. III / 1998

ISSN 1301-2746

ADALYA

SUNA-İNAN KİRAC AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & İNAN KİRAC RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ
ANNUAL OF THE SUNA & İNAN KIRAÇ RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Kurulu / Advisory Board

Fahri İŞIK, Akdeniz Üniversitesi / Mediterranean University

Sencer ŞAHİN, Akdeniz Üniversitesi / Mediterranean University

Havva İŞKAN, Akdeniz Üniversitesi / Mediterranean University

Oğuz TEKİN, İstanbul Üniversitesi / University of Istanbul

Burhan VARKIVANÇ, Akdeniz Üniversitesi / Mediterranean University

Yayın Yönetim / Editorial Board

Kayhan DÖRTLÜK

Üftade MUŞKARA

Çeviriler / Translations

Doğan TÜRKER

T.M.P. DUGGAN

Yapım / Production

Zero Ltd. Şti.

Yazışma Adresi / Mailing Address

Kaleiçi Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No.25

07100 ANTALYA-TÜRKİYE

AKMED@akmed.org.tr

ISSN 1301-2746

İçindekiler

Gülsün Umurtak <i>Observations on a Group of Pottery Finds from the EBA Levels at Bademağacı Höyük</i>	1
Fahri Işık <i>"Yunan Mucizesi Var mıydı?"</i>	13
Frank Kolb <i>Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme: Klasik Çağ'da Likya'da Akülütürasyon</i>	37
F. Fatih Gülsen <i>The Doric Rock Tomb at Antiphellos</i>	63
Burhan Varkıvanç <i>Miniaturlampen aus dem Demeterheiligtum in Kaunos</i>	87
Mustafa Şahin <i>Myndos'tan Ölüm Yemeği Sahneli İki Stel</i>	97
Gül İşin <i>The Ruins at Kozan-Bodrumkaya: Pednelissos</i>	111
Boris A. Raev - E.I. Bespalyj <i>The "Vorontsovski 3" Kurgan, Krasnodar Region</i>	129
Paul Kessener - Susanna Piras <i>The Aspendos Aqueduct and the Roman-Seljuk Bridge Across the Eurymedon</i>	149
B. Yelda Olcay <i>Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazısı Cam Buluntuları</i>	169
Lale Doğer <i>İzmir Arkeoloji Müzesi Koleksiyonları'ndaki Sualtı Buluntusu Slip Teknikli Bizans Seramikleri</i>	179
Muhammet Güçlü <i>Varsaklar'ın Yerleşim Bölgeleri: Antalya Yöresinde Varsaklar</i>	195
Ertuğ Öner <i>Zur Geomorphologie der Esen - Deltaebene und des antiken Hafens von Patara in der Südwesttürkei</i>	207
Ergun Kaptan <i>Kelenderis'de Demir Cevheri Metalurjisi</i>	221

Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazısı Cam Buluntuları

B. Yelda OLCAY*

Tarsus Cumhuriyet Alanı kazısı 1997'den bu yana Prof.Dr. Levent Zoroğlu başkanlığında sürdürülmektedir. 1997 ve 1998 kazı sezonlarında yapılan çalışmalar çok sayıda cam buluntuğu gün ışığına çıkarmıştır. Buluntular, kazının yoğunlaştiği Roma Caddesi üzerindeki açmalarda ele geçmiştir. Bu çalışmada, 1998 yılı cam buluntuları arasından bir grup eser değerlendirilmiştir. Yapılan ön çalışmalar sonucu ele alınan eserlerin yapım ve süsleme teknigi, renk, kalite özellikleri belirlenmiş; değişik türde eserler tespit edilmiştir.

Genelde serbest üfleme tekniği ile üretildikleri anlaşılan eserler arasında kaliba üfleme tekniği ile yapılmış olanları da mevcuttur. Süsleme tekniği olarak lif bağlama ve kazıma tekniklerinin yanısıra kaliba üfleme camlarda, kabartma biçiminde geometrik motifler görülür. Genellikle yüzeyleri pürüzsüz olan camlar, hamurlarında az miktarda hava kabarcığı ile kaliteli işçilik yansıtırlar. Buluntular arasında sarı-yeşil renkte cam hamuru yoğundur. Bunun yanısıra koyu yeşil, mavi-yeşil ve ender olarak koyu mavi renkte örnekler yer almaktadır¹.

Yapılan ilk çalışmalarında farklı türde eserler kendi içlerinde çeşitlemeleri ile tespit edilmiştir. Bunlar arasında kandiller, değişik boyutlarda şişeler, derin kaseler, geniş ağızlı kaplar ile farklı tipte kaplara ait olabilecek ağız ve kaideler yer alır.

İki tür kandil tespit edilmiştir. Bunlardan ilki kulplu kandıldır. Bizans Dönemi'nde değişik tipte örneklerini bildiğimiz kase biçimindeki kandillerin ağız kenarında veya gövdede madeni askıların takıldığı kulplar yer alır. Kaidesi zemine oturan örneklerin yanısıra vurma kaidelileri de mevcuttur. Kulplu kandillerin bazlarının ortasında fitili yerleştirmek üzere yapılmış boru yer almaktadır. Diğer örneklerde ise madeni taşıyıcıyla yerleştirilen fitil, kandil yağının içine konulmaktadır². Kulplu kandillerin aydınlatma gereçleri arasında kullanım

* Yrd.Doç.Dr. B. Yelda Olcay. Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü-Eskişehir. Genişletilmiş metni "Tarsus Cumhuriyet Alanı Kazısı" kitabında yayınlanacaktır.

¹ Renkler Munsell'in renk kataloguna göre saptanmıştır. Buna göre; sarı-yeşil: 2.5GY7/6, 7.5GY6/4, 5GY6/4, 2.5GY7/10; koyu yeşil: 2.5G6/8, 2.5G6/4, 5G7/8; mavi-yeşil: 2.5BG8/4; koyu mavi: 7.5PB3/10.

² Madeni fitil taşıyıcıları iki farklı tiptedir. Bunlardan birisi "S" biçimindedir; uçlarından biri kandılın ağız kenarına tutturulur, diğer ucu ise fitilin dik durması için boru şeklinde yapılmıştır ve yağın içinde kalır. Bk. P.V.C. Baur, "A Christian Bowl or Chalice", bk. C.H. Kraeling (ed.), Gerasa. City of Decapolis (1938) 517. Diğer türde madeni taşıyıcı "Y" biçimindedir. Üst kollar kandılın ağız kenarına oturtulurken, yağın içinde kalan alt ucu fitilin konduğu kısımdır ve dik durması için boru biçiminde yapılmıştır. Bk. E.M. Stern, "Ancient and Medieval Glass from the Necropolis Church at Anemurium", Annales du IX. Congres de l'Association Internationale pour L'Histoire du Verre 9, 1985, 138 Res. 11.

kolaylığı nedeniyle Geç Roma Dönemi'nden itibaren tercih edildiği bilinmektedir³. Tespit edilebilen en erken tarihli örnek 4. yy.'a aittir. Bu dönemden itibaren değişik tipte örneklerini tespit edebildiğimiz kulplu kandiller, özellikle Ortaçağ'da gerek Bizans, gerekse İslam eserleri arasında karşımıza çıkan bir türdür. Bu tür kandiller, masa üzerinde olduğu gibi madeni askılarla asılarak da kullanılmışlardır⁴.

Tarsus kazısında bulunan kulplu kandil (Res. 1a), dışa açık ağızlı küresel gövdelidir. Kandilin gövdesi üzerinde yukarı doğru çekik kulplar yer alır. Yayınlı örnekler göz önüne alındığında eserin biçim olarak paralelini saptamak mümkün olmamıştır. Buna bağlı olarak kulp biçimine bakıldığında ise İ.S. 6. yy. örnekleriyle paralellik kurulabileceği görülür. Bu tip kulpların gerek ağız kenarında gerekse Tarsus örneğinde olduğu gibi gövde üzerinde kullanılan kandilleri mevcut yaynlarda saptamak olasıdır⁵.

Çubuklu kandillere ait olduğu saptanan parçalar bir diğer kandil grubunu oluşturur. Çubuklu kandiller, madeni polikandilyonlarda, kandil levhası üzerindeki deliklere konularak kullanılır⁶. Geç Roma Dönemi'nden itibaren bilinen çubuklu kandillerin, özellikle Bizans Dönemi'nde yaygınlığı ve Bizans etkisindeki bölgelerde yoğun olarak kullanıldığı bilinir. Günümüzde halen Yakın Doğu'da üretilip ibadet yerlerinde kullanıldıkları görürlür⁷. Yakın geçmişe kadar sürekliliği izlenen çubuklu kandillerin erken Roma Dönemi'nde huni olarak tanımlanan kap biçimlerinden türedikleri düşünülebilir⁸. Bilinen en erken tarihli örnek ise Yukarı Galilee'de Beit Shearim yerleşmesinde ele geçmiştir⁹.

Tarsus kazısında yapılan çalışmalar sonucu ele geçen buluntular iki tip çubuklu kandilin varlığını ortaya koyar. Bunlardan biri içi dolu (masif) çubuklardır (Res. 1d). İkinci tip içi boş çubuklu örneklerdir (Res. 1b,c). İçi boş çubukların cidarları aşağıdan yukarı doğru incelir. Yaynlarda saptanan içi boş çubuklar, biçim ve boyut açısından farklılık gösterirler. Buna göre, iki tip belirlenebilir. Birincisinde çubuk çapı geniş, çubuğu alt kısmının cidarı incedir. İkincisinde ise çap dar, alt kısım kalın biçimlendirilmiştir. Tarsus'da bulunan eserler, birinci gruba dahil edilebilir. Bu tip çubukların paralellerini İ.S. 5.-7. yy. arasına tarih-

³ C. Isings, Roman Glass from Dated Finds (1957) no 134.

⁴ Kulplu cam kandilleri taşıyan madeni askılar, iki bölümlüdür ve uçlarında kulplara takılması amacıyla birer kanca yer alır. Üstte üçlü askıyı bağlayan ve asılmasını sağlayan büyük bir kanca yer almaktadır. Günümüze gelen az sayıdaki yaynlı örnekler Anadolu'da *Sardis*: J.C. Waldbaum, Metalwork from Sardis. The Finds Through 1974 (1983) 101 vd.; *Saraçbane*: R.M. Harrrison, Excavations at Sarachane in Istanbul I (1986) Res. 322; *Demre Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı*: Y. Ötüken, "1994 Yılında Antalya'nın Demre İlçesindeki Aziz Nikolaos Kilisesi'nde Yapılan Çalışmalar", XVII. Kazi Sonuçları Toplantısı, 1996, 380; Anadolu dışında *Ürdün*: D.C. Baramki, "A Nestorian Hermitage between Jericho and Jordan", QADP 6, 1934, 82 vd. Res. LIV.I; *Suriye'de Yukarı Galilee'deki kilise kazıları*: M. Avriam, Horvarth Heskeq. A Unique Church in Upper Galilee (1940) 364 Çiz. 21.

⁵ Baur, age. not 2, 526, no 29 (380) Çiz. 22; J.M. Crowfoot, "Glass" bk. G.M. Crowfoot (ed.), The Objects from Samaria (1957) 418 Çiz. 99.2; D. Whitehouse, "Medieval Glass in Italy: Some Recent Developments", JGS 25, 1983, 118 Çiz. 5.

⁶ Birden fazla cam kandili taşıyan polikandilyonlar, genelde yuvarlak, bazı örnekleri ise kare, dikdörtgen veya haç formundadır. Polikandilyonu oluşturan levha, üçlü bir askıyla taşınır ve üzerinde cam kandillerin konacağı yuvarlak delikler bulunur. Polikandilyonlara yerleştirilen çubuklu kandillerin kadeh kısmına yağ doldurulur ve içine konulan filialar yakılarak aydınlatma yapılır.

⁷ A. von Saltern, Ancient and Byzantine Glass from Sardis (1980) 49.

⁸ Isings, age. not 3 no 74.

⁹ A. Engle, Light. Lamps and Windows in Antiquity (1987) 23.

lenen örnekler arasında bulmak mümkündür¹⁰. Çubuklu kandillerde bu biçimin tercih edilmesindeki etkenlerden bir diğeri de işlevselliği olmalıdır. Bu tip çubukların içine muhtemelen yağ ve fitil girdiğinden dolayı kullanımda kolaylık sağladığı düşünülebilir.

Buluntular arasında kaliba üfleme tekniği ile yapılmış derin kaseler, dikkat çekici bir grup oluşturur. Vurma dipli, kesik ağızlı olan bu tip kaselerin üzerinde kalıpla biçimlendirilmiş geometrik motifler yer almaktadır (Res. 2). Bu grup içinde yaklaşık tüme yakın bir kasede, gövdenin yanısına dip kısmında da geometrik motifler yer almaktadır. Ağız kenarının 1.9 cm. altındaki şerit 0.9 cm. genişliğindedir ve içinde düzenli olarak yerleştirilmiş düzgün olmayan daireler yer almaktadır. Gövde kısmında yer alan eşkenar dörtgenin etrafı, şerit kısmındaki gibi düzgün olmayan dairelerle çevrelenmiştir ve bu kompozisyon kabin gövdesini çevreleyeceğin şekilde ard arda tekrarlanmıştır. Kasenin dip kısmı ise merkezdeki bir noktanın etrafında eşit aralıklarla sıralanmış yürek motifleri ile bezenmiş; araları küçük, düzgün olmayan dairelerle doldurulmuştur.

Kaliba üfleme tekniği, Roma Dönemi'nden itibaren bilinen bir tekniktir. Roma Dönemi'nde bu teknik kullanılarak zengin çeşitlemeleri ile farklı işlevde bir çok eser üretilmiştir. Roma sonrası dönemde de kaliba üfleme tekniği, cam yapım tekniklerinden biri olmaya devam etmiştir. Özellikle İ.S. 7. yy. başlarında Bizans İmparatorluğu'nun Sasani ve İslam etkili Doğu eyaletlerindeki cam üretiminde bu teknik yoğun olarak kullanılmıştır. İ.S. 4-7. yy.'lar arasında Suriye ve Filistin'de üretilen kaliba üfleme camlar, genelde İbrani ve Hıristiyan semboller içeren çokgen gövdeli şişeler ve kavanozlardır. Bu tür eserler yayılarda "hacı kapları" ya da "Kudüs Grubu" olarak da geçmektedir¹¹. Tarsus'da bulunan eserimiz, form olarak bu kaplara benzememekle birlikte üzerinde yer alan eşkenar dörtgenli süsleme kompozisyonu açısından ilginç paralellikler kurulabilir. Çokgen gövdeli, Hıristiyan semboller içeren "hacı kapları"nda da bu türde motifler yer almaktadır. Bazı yorumlara göre bu motif "cennet ve yeryüzü"nü sembolize eder. Yapılan araştırmalar, eşkenar dörtgen motifinin Roma ve Bizans Dönemleri'nde sıkılıkla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Buna dayanarak çokgen gövdeli cam kapların üzerindeki kullanımı da bu geleneğin bir devamı olarak değerlendirilmektedir¹². Biçim ve üslup açısından farklılık gösteren örneğimizin Kilikya'ya özgü bir üretim olabileceği ihtimali söz konusudur. Çalışmalarımız sırasında yaptığım bu ön saptama, henüz kesinlik kazanmamıştır. Bu konudaki araştırmalar sürdürmektedir.

Tespit edilen diğer bir tür ise şişelerdir. Küçük boyutlu (ağız çapları: 1.5-3 cm.) şişelerin (Res. 4) yanısıra daha büyük boyutlu olan uzun boyunlu, küresel gövdeli şişe parçaları (Res. 5) da mevcuttur. Küçük boyutlu şişelerin paralel örnekleri Samarra'da karşımıza çıkar. Boyut ve biçim olarak Tarsus örneklerine benzerliği saptanan bu tip şişeler, İ.S. 6. yy. veya sonrasına tarihlenmektedir¹³. Buluntularımız arasında yer alan diğer bir tip ise dışa

¹⁰ Çubuklu kandiller için bk. D.B. Harden, "Glass" bk. H. Dunscombe Colt (ed.), Excavations at Nessana (Anja Hafir, Palastina) (1962) 85 Kat. No 52-54 Res. XX. 52-54; Engle, age. not 9, 32 Res. 19; Saldern, age. Not 7, 51 Kat. No 274, 280 Res. 23.274, 280; Stern, age. not 2, 46-47 Res. 3; J.W. Hayes, Excavations Sarachane in Istanbul II (1992) 403 Kat. No. 37 vd. Res. 151.37 vd.

¹¹ M. Stern, Roman Mould Blown Glass, The First Through Sixth Centuries (1995) 247.

¹² Eşkenar dörtgenlerin sembolik anlamı ile ilgili olarak bk. D. Barag, "Glass Pilgrim Vessels from Jerusalem", JGS 12, 1970, 43 dn. 47.

¹³ Excavations at Samarra 1936-1939 (1940) Res. CXIV.

dönük ağızlı, uzun boyunlu, küresel gövdeli ve vurma kaideلى şişelere ait parçalardır. Erken Bizans Dönemi'nde örneklerine rastladığımız bu tip şişeler, Anadolu'da Sardis buluntularıyla belgelenir¹⁴. Bu tip şişelerin Anadolu dışındaki örnekleri, İ.S. 4-7. yy.'lar arasına ait olabileceklerini gösterir¹⁵.

Tarsus buluntuları arasında bu tip şişelerden boyun ve ağız kısmı koyu mavi renkte lif bağlama tekniği ile bezeli örnekler yer alır (Res. 5e). Lif bağlama tekniği ile süslenmiş cam eserler, erken dönemlerden itibaren tespit edilebilir. Farklı renkte cam lifi kullanılarak yapılan bu tür bezemeler Roma Dönemi eserlerinde karşımıza çıkar. Bu teknik ilk kez İ.S. 2. yy.'da Yakın Doğu örneklerinde kullanılmıştır. İ.S. 3-4.yy.'a tarihlenen Roma Dönemi eserleri içinde değişik biçimde kaplar üzerinde mavi renkte lifle süsleme yapılmıştır¹⁶. Bu teknik Yakın Doğu'da Suriyeli ustalar tarafından kullanılmış ve özellikle bu bölgede üretilen eserlerde yoğunlaşmıştır. Tarsus'da bulunan lif bağlama ile bezeli şişe parçalarının benzerleri Yakın Doğu ve Kıbrıs örnekleriyle saptanabilir. Paralel örnekler, bu tip eserlerin Suriye-Filistin bölgesi dışında çok yaygın olmadıklarını ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlen diklerini göstermektedir¹⁷.

Kazıda bulunan kaseler arasında geniş ağızlı, yayvan ve dış yüzeyi kesme tekniğinde şeritlerle bezeli olanlar dikkati çeken bir diğer gruptur (Res. 3). Pürüzşüz yüzeyleri ve çok az miktarda hava kabarcığı içeren cam hamurlarıyla kaliteli işçilik yansıtırlar. Gövdelerinde kesme tekniği ile yapılmış şeritlerin yer aldığı kaplar kalın cıdarlıdır. Yayınlarında kesme tekniği ile süslenmiş cam eserlerin daha ziyade Roma Dönemi'ne ait olduğu kanısı yaygındır¹⁸. Bununla birlikte son yıllarda yapılan kazılar bu tip süslemenin Erken Bizans Dönemi'nde de kullanıldığını ortaya koymaktadır¹⁹. Suriye'deki Gerasa buluntuları arasında Tarsus örneklerine biçim, boyut ve süsleme tekniği açısından benzerlik gösteren eserler saptanmıştır. Gerasa'daki örnekler buluntu yerlerine dayalı olarak Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir²⁰.

Kazılar sırasında ele geçen çok sayıda ağız ve kaide parçalarının yapılan ilk inceleme lerde farklı tipte kaplara ait oldukları anlaşılmaktadır (Res. 6,7). Bu parçaların gövde parçaları ile birlikte ele alınıp biçim ve işlevlerine ilişkin değerlendirme çalışmalarına devam edilmektedir.

¹⁴ Saldern, age. not 7, 72 vd. Res. 26.

¹⁵ Baur, age. not 2, 532-539; P. Delougaz-R.C. Haines, A Byzantine Church at Khirbat al-Karak (1960) Res. 50; Excavations at Samarra, not 13, Res. CXII.

¹⁶ D.B. Harden, Glass of the Caesars (1987) 107, 128 vd. 145 Kat. No 58, 73.

¹⁷ G.R.D. Weinberg, Excavations at Jalame (1988) 66 Çiz. 4-27; Baur, age. not 2, 533-535, 545; C. Meyer, "Glass from the North Theater, Byzantine Church and Soundings at Jerash, Jordan 1982-83", BASOR Suppl. 25, 1987, 207 Çiz. 11 G-J.

¹⁸ G.R.D. Weinberg, Corinth XII, The Minor Objects (1952) 93 no 588; Meyer, age. not 17, 185.

¹⁹ Saldern, age. not 7, 13; Meyer, age. not 17, 189 Çiz. 6 D-E.

²⁰ Meyer, age. not 17, 189 Çiz. 6 D-E.

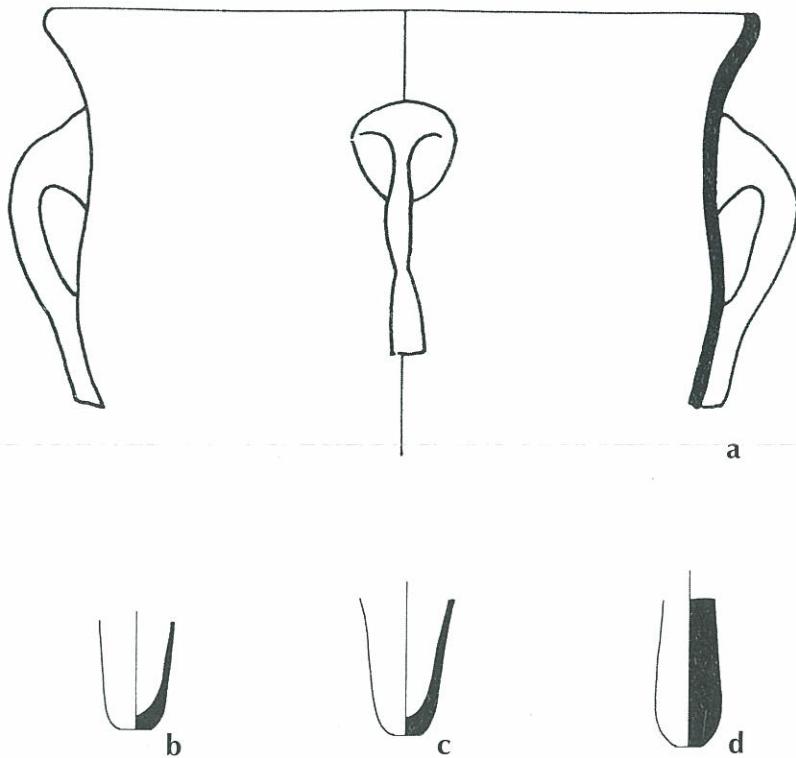
Summary

Glass Finds from the “Tarsus Cumhuriyet Square” Excavations

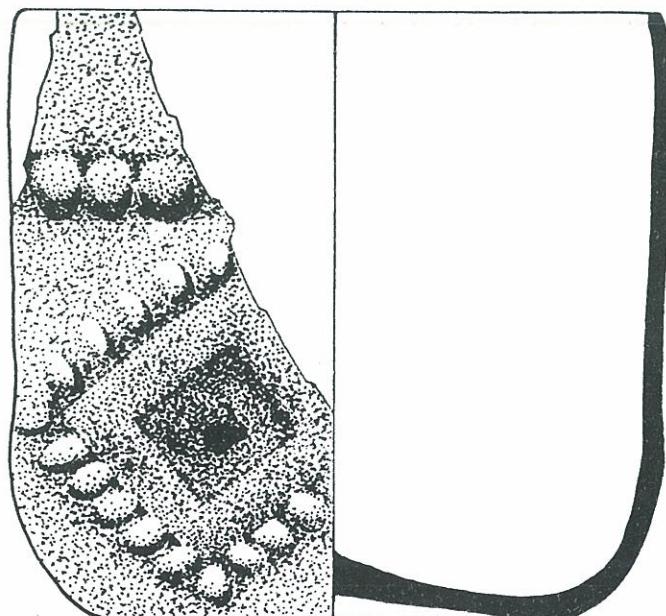
At Tarsus, the area of “Cumhuriyet (Republic) Square” has been the subject of excavations since 1997 under the direction of Prof.Dr. Levent Zoroğlu. In the 1997 and 1998 seasons, large quantities of Roman and Byzantine glass finds were found in different areas adjacent to the “Roman Street”.

Almost all of the glassware was blown without the use of a mould. However, some pieces were found that were produced using a mould for blown glass. Most of the glassware was of a yellow-green colour, but dark-green, blue-green and a few pieces of dark-blue colour were found. The decorative techniques employed to embellish the glassware seems to have been limited to simple spiral threading which was made with pale, dark-blue glass paste. A group of thin walled fragments had cut and engraved decoration on their surfaces.

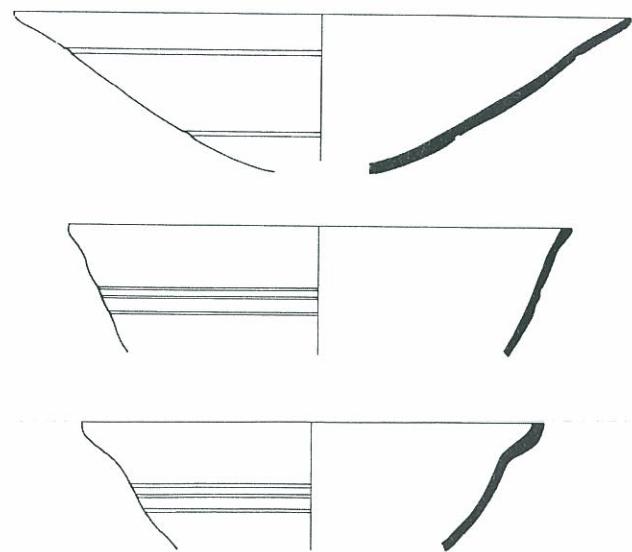
From our excavations it was determined that different varieties of glass lamps, glass bottles, glass cups and glass plates were used in Tarsus. These glass fragments are important for the information they provide about the Near East and Anatolian glass industry. These fragments show the artistic connection between glass production in the Near East and in Anatolia.

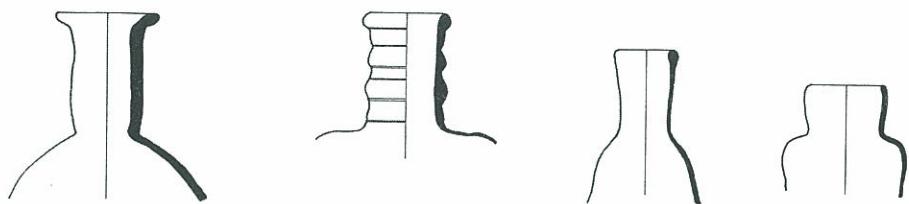
Resim 1 Kulplu ve Çubuklu Kandiller (ölçek 1:2)

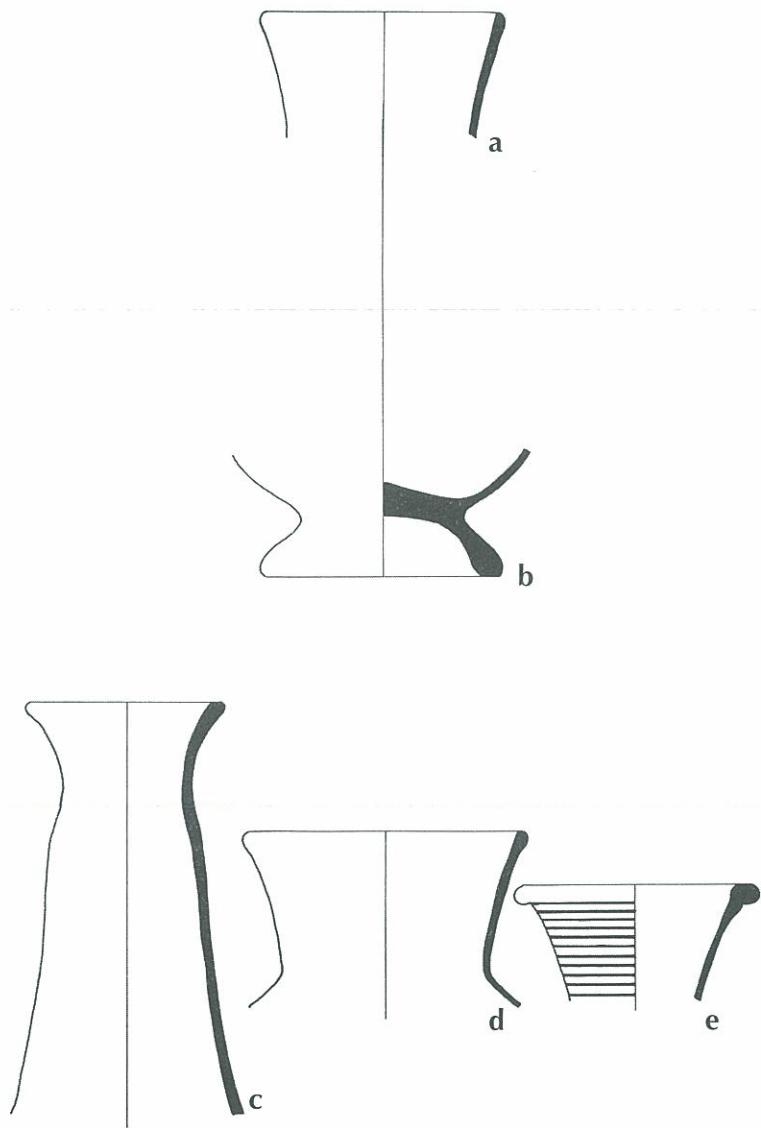
Resim 2 Kaliba üfleme kase (ölçek 1:1)

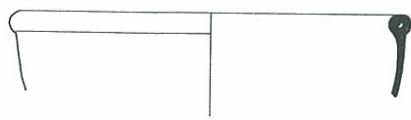
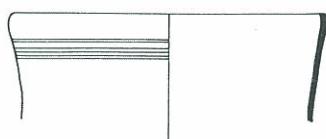
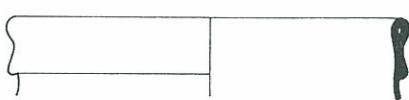
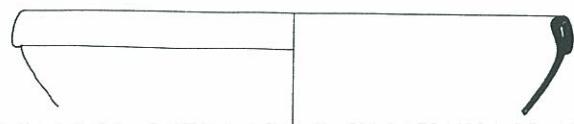
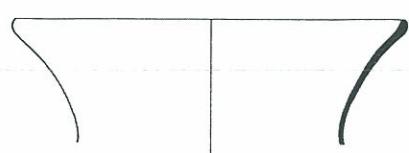
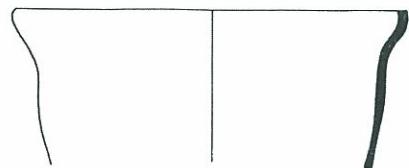
Resim 3 Kesme bordürlü tabaklar (ölçek 1:2)

Resim 4 Küçük boyutlu şişeler (ölçek 1:2)

Resim 5 Uzun boyunlu, küresel gövdeli şişeler (ölçek 1:2)

Resim 6 Ağız kenarları (ölçek 1:2)

Resim 7 Ağız kenarları (ölçek 1:2)

